

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΑ ΠΟΡΙΣΜΑΤΑ

Ὡς γνωστόν, ὁ χαρακτήρ τοῦ ἀνθρώπου δὲν παραμένει ἀμετάβλητος ἀπὸ τῆς γεννήσεως μέχρι τοῦ θανάτου. Ἰδιότητες, τὰς ὁποίας ἔχει τὸ νήπιον, δὲν τὰς ἔχει οὔτε ὁ ἔφηβος, οὔτε ὁ ἐνήλικος, οὔτε ὁ γέρον· καὶ ἀντιστρόφως ὁ ἔφηβος διαφέρει κατὰ πολλὰ καὶ τοῦ νηπίου καὶ τοῦ ἀνδρὸς καὶ τοῦ γέροντος κ.τ.λ. Ἀλλ' ὅμως παρὰ τὰς διαφορὰς ταύτας ὑπάρχουν καὶ βαθύτεραι ψυχικαὶ ἰδιότητες, αἱ ὁποῖαι παραμένουν καθ' ὅλον τὸν βίον κατ' οὐσίαν ἀμετάβλητοι καὶ τῶν ὁποίων μόνον αἱ ἐκδηλώσεις δύνανται νὰ εἶναι ἀσθενέστεραι μὲν κατὰ τὰς πρώτας ἡλικίας ἰσχυρότεροι δὲ καὶ σαφέστεροι κατὰ τὰς μεταγενεστέρας. Τοιαῦται μόνιμοι ἰδιότητες φαίνονται, ὅτι εἶναι ἡ ἐνδοστροφία ἢ ἐξωστροφία καὶ ἡ κατὰ τὴν ἰσχὺν πρὸς ἀλλήλας σχέσις τῶν θεμελιωδῶν ψυχικῶν λειτουργιῶν.

Κατ' αὐτὰ τὰ πρώτα τῆς παιδικῆς ἡλικίας ἔτη, ἐνίοτε κατ' αὐτὴν τὴν βρεφικὴν ἡλικίαν, ἐάν τις ἐπὶ μακρὸν καὶ μετὰ προσοχῆς παρατηρῆ δύναται μετὰ πολλῆς πιθανότητος νὰ διίδη τὸν γενικὸν τύπον, ἐνδοστροφῆ ἢ ἐξωστροφῆ, εἰς ὃν ὑπάγεται ὁ παρατηρούμενος.

Τὴν γνώμην ταύτην κυροῦσι καὶ αἱ παρατηρήσεις τῆς ψυχιάτρου Hug-Hellmuth, ἥτις ἐν τῷ βιβλίῳ «Aus dem Seelenleben des Kindes» σελ. 96 λέγει τὰ ἑξῆς: «Πρὸς τὸν μικρὸν πραγματοκρατικὸν (realiste), ὁ ὁποῖος ἐνωρίς, ἀπὸ πολλοῦ ἤδη, ἀντιλαμβάνεται τὰ πράγματα, ὡς ἔχουσι, ἐξετάζει τὴν πρακτικὴν αὐτῶν ἀξίαν καὶ κρίνει κατ' αὐτὴν, ἀντίκειται ὁ ὄνειροπόλος, ὅστις συνυφαίνεται μετὰ κόσμου παραστάσεων, αἱ ὁποῖαι κοινὸν ἔχουν μετὰ τοῦ τῷ ὄντι ὑπάρχοντος πραγματικοῦ κόσμου μόνον τὸν πυρῆνα. Οὗτος ῥέπει προῶρως εἰς τὴν λεπτολόγον μέριμναν, ἀποκλείει ἑαυτὸν ἀπὸ τῶν συμπαικτῶν καὶ ζῆ ἐν κόσμῳ ὄνειρώδει, τὸν ὁποῖον πλήρης ἀγωνίας

προσπαθεῖ νὰ ἀποκρύπτη ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν τῶν ἄλλων... Ἐν τῇ φυσικῇ ταύτῃ προδιαθέσει ὑπάρχει σπέρμα τι προσδιορίζον τὴν μέλλουσαν τοῦ πνεύματος κατεύθυνσιν, τὴν ἐκλογὴν τοῦ ἐπαγγέλματος, ἐν γένει τὴν περὶ τοῦ κόσμου ἀντίληψιν».

Προϊούσης δὲ τῆς ἡλικίας, ἡ διάγνωσις γίνεται καὶ εὐκολώτερον καὶ ἀσφαλέστερον. Κατ' αὐτὸ τὸ τρίτον τῆς ἡλικίας ἔτος ἡδυνήθημεν πολλάκις νὰ κατατάξωμεν εἰς τὸν οἰκεῖον γενικὸν ψυχολογικὸν τύπον. Κατὰ δὲ τὴν ἐφηβικὴν ἡλικίαν πολλάκις ἀνευ πολλοῦ κόπου κατορθοῦται ἡ διάγνωσις αὕτη. Καὶ ὁ σωματικὸς δὲ τύπος πολλάκις εἶναι ἐκδηλὸς ἐνωρὶς κυρίως ὁμοῦ οὗτος γίνεται ἐπαρκῶς σαφὴς περὶ τὸ 17ον ἔτος. Ὅτι δὲ ἡ διάγνωσις ἀποβαίνει ταχύτερα καὶ ἀσφαλεστέρα, ἂν συγχρόνως παρατηρῆται καὶ ἡ ψυχικὴ καὶ ἡ σωματικὴ διάπλασις, εἶναι αὐτόδηλον. Ἐκ πολλῶν παραδειγμάτων ὁρμώμενοι νομίζομεν, ὅτι κατὰ κανόνα οἱ καὶ αἱ ἔφηφοι, εἰς τοὺς ὁποίους παρατηρεῖται ἡ καλουμένη π ρ ὁ ὡ ρ ο ς ἀ ν ά π τ υ ξ ι ς, εἶναι ὄχι μόνον λεπτόσωμοι, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ σχιζόθυμοι (ἐνδοστρεφεῖς).

Ἐκ τῆς διαγνώσεως τοῦ τύπου, εἰς ὃν ἀνήκει ὁ παῖς, πολλά δύναται νὰ ὠφεληθῆ ὁ παιδαγωγῶν. Αἱ ὠφέλειαι δὲ αὗται δύνανται νὰ ἀναφέρονται εἰς τὴν κυρίως ἀγωγὴν, εἰς τὴν διδασκαλίαν ἐν στενωτέρᾳ ἐννοίᾳ καὶ τὰς σχολικὰς ἀσχολίας ἐν γένει καὶ εἰς τὴν ἔρευναν τῆς ἐπαγγελματικῆς κλίσεως. Περὶ τούτων θὰ εἴπωμεν ἐν τοῖς ἐξῆς ἀρχόμενοι ἀπὸ τῶν ἀφορώντων εἰς τὴν κυρίως ἀγωγὴν.

α') Πορίσματα ἀναφερόμενα εἰς τὴν κυρίως ἀγωγὴν.

Παλαιὸν παιδαγωγικὸν δίδαγμα εἶναι, ὅτι δὲν πρέπει νὰ παιδαγωγοῦμεν πάντας κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον. Ἐκ μικρᾶς ἡλικίας οἱ ἄνθρωποι διαφέρουσιν ἀλλήλων καὶ ἐπομένως ἡ παιδαγωγικὴ ἡμῶν πρᾶξις ὀφείλει νὰ λαμβάνῃ ὑπ' ὄψιν τὰς ἀτομικὰς τῶν παιδαγωγουμένων διαφορὰς. Αἱ διδασκαλίαι τοῦ Κρέτσεμπερ καὶ τοῦ Γιούγκ βοηθοῦν σημαντικώτατα εἰς

τὴν διάγνωσιν τοῦ ἰδιαζόντος ἐκάστου παιδὸς χαρακτήρος καὶ εἰς τὴν εὕρεσιν τοῦ προσφορωτέρου τρόπου διαπαιδαγωγήσεως αὐτοῦ.

* Ἄς διασαφήσωμεν τὴν γνώμην ἡμῶν ταύτην ἀκριβέστερον:

* Ἄς ὑποθέσωμεν, ὅτι μονογενὲς νήπιον δὲν ἔχει τὴν εὐκαιρίαν νὰ συναναστρέφεται μετ' ἄλλων ἐφ' ἰκανὸν χρόνον. Ὡς γνωστόν δέ, εἶναι ἀδύνατον νὰ παιδαγωγῶνται τις ὀρθῶς, ἐὰν συναναστρέφεται μόνον μὲ ἐνηλίκους καὶ δὴ ἐὰν οὗτοι εἶναι προβεβηκότες τὴν ἡλικίαν. Ἡ στέρησις τῆς συναναστροφῆς μὲ ὀμηλίκους ἐπιδρᾷ ἐπιβλαβῶς κατὰ ἐκάστοτε διάφορον τρόπον ἀναλόγως τοῦ χαρακτήρος τῶν νηπίων καὶ τῶν παίδων. Ἐὰν μὲν τὸ μονογενὲς νήπιον (ἢ παῖς) εἶναι ἐνδοστρεφές, ἢ ἔλλειψις τῆς συναναστροφῆς μὲ ὀμηλικά παιδία προάγει ἐνωρὶς εἰς ὑπερβολὴν τὴν ἐνδοστρέφειαν, ἐπισχύει ἐπιβλαβῶς τὴν τάσιν πρὸς ἀπομόνωσιν, διεγείρει ὑπερβολικὰ τὴν φαντασίαν, τὴν ῥοπὴν εἰς ἀκρόασιν μύθων καὶ τὴν εἰς τὴν δημιουργίαν ἀλλοκότων φαντασμάτων κ.τ.τ. ἐν γένει προάγονται εἰς νοσηρὰν ὑπερτροφίαν αἱ ἐνδοστρεφεῖς ἰδιότητες καὶ καταπιέζονται αἱ ἐξωστρεφεῖς, αἵτινες πάντοτε ὑπάρχουσι καὶ αἱ ὁποῖαι εἶναι ἀνάγκη νὰ καλλιεργοῦνται ἐν μέτρῳ καὶ παρ' αὐτῷ. Τοιαύτη ἀγωγὴ συνεχιζομένη ἐπὶ μακρὸν δύναται νὰ ἀγάγη εἰς ψυχικὰς ἀνωμαλίας ἰσχυροτέρας ἢ ἀσθενεστέρας ἀναλόγως τῆς φύσεως τῆς ἀρχικῆς ψυχικῆς καταβολῆς.

Ἐὰν δὲ τοῦναντίον τὸ οὕτω παιδαγωγούμενον παιδίον εἶναι φύσει ἐξωστρεφές, ἐπειδὴ ἢ ἔλλειψις συναναστροφῆς μὲ ἄλλα ὀμηλικά ἐμποδίζει τὴν ἀνάπτυξιν τῆς κυρίας ψυχικῆς τάσεως, ἢ ψυχικὴ ἀνωμαλία θὰ εἶναι πολὺ ἰσχυροτέρα. Αἱ ἀταξίαι θὰ εἶναι πολὺ ἰσχυρότεραι καὶ ζωηρότεραι καὶ συχνότεραι παρὰ αἱ ἀταξίαι ἐνδοστρεφῶν παιδίων κατὰ μόνους ἀνατρεφόμενων.

Ἐὰν δὲ τὰ νήπια καὶ τὰ παιδία ἐπαρκῶς συναναστρέφονται μετ' ἄλλων καὶ δὴ κατ' ἀρχὰς μὲν εἰς νηπιαγωγεία, βραδύτερον δὲ εἰς σχολεία, καὶ τῶν ἐνδοστρεφῶν καὶ τῶν ἐξωστρεφῶν ἀναπτύσσεται ὁμαλότερον ὁ χαρακτήρ. Νηπιαγωγοὶ δὲ καὶ διδάσκαλοι γινώσκοντες τὰ πορίσματα τῆς χα-

ρακτηρολογίας ἐν γένει, μάλιστα δὲ τῆς τοῦ Κρέτσεμρ καὶ τῆς τοῦ Γιούγκ, μετὰ τινα χρόνον δύνανται μετὰ τινος πιθανότητος νὰ διαγνώσουν τὸν γενικώτερον τύπον, εἰς ὃν ἀνήκει ἕκαστον παιδίον, βραδύτερον δὲ ἴσως καὶ τὸν ειδικώτερον. Ταχέως δηλαδὴ διακρίνει τις τὸ ἐξωστρεφὲς ἀπὸ τοῦ ἐνδοστρεφοῦς· δυσχερέστερον ὁμῶς καὶ βραδύτερον τὸ συναισθηματικὸν ἀπὸ τοῦ διανοητικοῦ καὶ τοῦ ἐνορατικοῦ κλπ.· διότι βραδύτερον ἐπέρχεται ἡ σαφεστέρᾳ διάκρισις τῶν θεμελιωδῶν λειτουργιῶν ἀπ' ἀλλήλων.

Ἡ ὁδηγὸν τὰς χαρακτηρολογικὰς ἐργασίας τοῦ Γιούγκ καὶ τοῦ Κρέτσεμρ ἔχουσα νηπιαγωγὸς καὶ διδάσκαλος θὰ καταπολεμῇ ἐν μέτρῳ τὴν τάσιν πρὸς ἀπομόνωσιν, πρὸς ἀντικοινωνικότητα κλπ. τῶν ἐνδοστρεφῶν, ἵνα μὴ ἀτροφῆσθαι ὅλως ἢ ἀναγκαίᾳ ἐν τινι μέτρῳ εἰς πάντα ἀνθρώπου πρὸς τὰ ἐξωστροφή τῆς συνειδήσεως. Πρὸς τοῦτο θὰ παρορμᾷ ἰσχυρῶς εἰς ἐνεργὸν μετὰ τῶν ἄλλων συναναστροφήν, εἰς κοινὰ παιγνίδια κ.τ.τ. Τὰ δ' ἐξωστρεφῆ τοιαύτης μὲν παρορμῆσεως οὐδεμίαν ἀνάγκην ἔχουσι· τούναντίον πολλάκις πρέπει χάριν τῶν ἐνδοστρεφῶν νὰ ἀναχαιτίζωνται ἀπὸ τοῦ νὰ ἐκτελῶσιν αὐτὰ πάντοτε τὰς κοινὰς ἐκεῖνας πράξεις, εἰς ἃς φύσει ἰσχυρότερον ῥέπουσι. Καὶ εἶναι ἀνάγκη πάντοτε χάριν τῆς ὁμαλῆς πάντων ἀναπτύξεως νὰ γίνωνται καὶ πράξεις ὅλως ἀτομικαί, ὅλως κατ' ἰδίαν, ἵνα καὶ τῶν ἐνδοστρεφῶν ἡ κυρία οὐσία καὶ ἡ εἰς τοὺς ἐξωστρεφεῖς πάντως ἐν τινι μικροτέρῳ βαθμῷ ὑπάρχουσα πρὸς τὰ ἐνδον στροφή δύνανται νὰ ἀναπτύσσωνται ἐπ' ὠφελείᾳ μεγάλῃ τῆς ἰσορροπίας διαπλάσεως τοῦ χαρακτῆρος ἀμφοτέρων τῶν τύπων.

Ἡ διάγνωσις τοῦ τύπου δύναται πολλάκις μεθ' ἱκανῆς εὐχερείας νὰ γίνῃ καὶ ἐκ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ἐκδηλοῦνται τὰ ἐλαττώματα τῶν νηπίων καὶ τῶν παιδῶν. Ἄς λάβωμεν παράδειγμα τὴν ζηλοτυπίαν. Τὸ ἐνδοστρεφὲς νήπιον ἐκδηλώνει τὴν ζηλοτυπίαν αὐτοῦ μᾶλλον διὰ φαινομενικῆς ἠρεμίας, τεινύσεως εἰς συγκάλυψιν τῆς ἐσωτερικῆς ταραχῆς, καὶ διὰ πολλῶν καὶ ποικίλων ἄλλων ἀταξιῶν, αἱ ὁποῖαι φαί-

νονται εις τὸν ἐπιπόλαιον παρατηρητὴν ἀσχετοὶ πρὸς τὸ βαθύ πάθος τοῦ ζηλοτυποῦντος καὶ αἱ ὁποῖαι γίνονται ἰδίᾳ ἅμα τῇ θεᾷ τοῦ ζηλοτυπουμένου ἢ καὶ ἐὰν ἀπλῶς γίνεταί λόγος καὶ δὴ ἐπαινετικὸς περὶ αὐτοῦ ἐνώπιον τοῦ ζηλοτυποῦντος. Ὑπάρχουν ὁμοίως καὶ ἐνδοστρεφῆ νήπια, τὰ ὁποῖα ἐπιτίθενται κατὰ τοῦ ζηλοτυπουμένου, ἀλλὰ κατὰ κανόνα κρυφίως, ἀπόντων τῶν ἐνηλίκων. Τοῦ ἐξωστρεφοῦς ὁμοίως ἡ ζηλοτυπία ἐκδηλοῦται κατὰ κανόνα σαφέστερον, δι' ἀμέσου ἔργῳ ἢ λόγῳ ἐπιθέσεως κατὰ τοῦ ζηλοτυπουμένου, διὰ σαφεστέρων παραπόνων, διὰ δακρύων, κλ., ὧν τὴν αἰτίαν δὲν δυσκολεύονται πολὺ νὰ εἴπουν ¹ κ.λ.π...

Ἡ διάγνωσις τοῦ τύπου, ὡς εἶκόσ, εἶναι λίαν ὠφέλιμος εἰς τὴν ὀρθὴν ἀγωγὴν. Παλαιόθεν ὀρθῶς διδάσκεται, ὅτι δὲν πρέπει νὰ παιδαγωγοῦμεν πάντας κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, ἀλλὰ λαμβάνοντες ὑπ' ὄψει καὶ τὴν ἰδιάζουσαν ἐκάστου φύσιν. Δὲν εἶναι ὀρθὸν λ.χ. νὰ ἀφήσωμεν νὰ κατασπαράσσεται ὑπὸ τοῦ πάθους τοῦ τὸ ζηλοτυποῦν ἐνδοστρεφές παιδίον, ἐπειδὴ δὲν προβαίνει εἰς φανεράς βιαιοπραγίας κατὰ τοῦ ζηλοτυπουμένου. Τούναντίον ὀφείλομεν ἀναλόγως τῆς ἡλικίας τοῦ νὰ τοῦ κάμνωμεν γνωστὸν μὲ τρόπον ἡρεμῶν, ὅτι κατανοοῦμεν τὴν ταραχὴν τοῦ, ἢ ὁποῖα προέρχεται ἀπὸ τὴν ζηλοτυπίαν, ὅτι αἱ φαινομενικῶς ἀσχετοὶ πρὸς τὸ πάθος τοῦτο ἀταξίαι τοῦ προέρχονται ἐξ αὐτοῦ καὶ μόνον ἐξ αὐτοῦ· ἐπομένως συμβουλεύομεν, ὅτι δὲν εἶναι καλὸν νὰ ζηλοτυπῆ, ὅτι πρέπει νὰ βοηθῆ τὸν ζηλοτυπούμενον μικρότερον ἀδελφόν· καὶ παρέχομεν δὲ πολλὰς εὐκαιρίας πρὸς ἐνεργὸν περιποίησιν αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ ζηλοτυποῦντος κ.τ. Εἰς παρομοίᾳς συμβουλὰς ἀναγκάζει ἡμᾶς καὶ τὸ ἐξωστρεφές ζηλότυπον παιδίον διὰ τῶν βιαιοπραγιῶν καὶ τῶν ἄλλων προφανεστέρων ἐκδηλώσεων τοῦ πάθους τοῦ· ἀλλὰ καὶ εἰς ἐπιτιμήσεις ἀναγκάζει τοῦτο ὀξυτέρας πῶς, αἰτινες φειδωλότε-

1. Περὶ τῆς ζηλοτυπίας καὶ περὶ τῶν κυρίων ἐν γένει ζητημάτων τῆς ἀγωγῆς τῶν μικρῶν παιδίων διελάβομεν ἐκτενῶς ἐν τῷ βιβλίῳ ἡμῶν «Τὰ πρῶτα πέντε παιδικὰ ἔτη» 1934.

τερον πρέπει νά γίνωνται πρὸς τὸ ἐνδοστρεφές. Καί ἡ ἀπομάκρυνσις δὲ εἶναι πολλάκις ἀναγκαία ἀπὸ τοῦ ζηλοτυπουμένου κλπ. ¹

Ἄλλὰ περὶ τῆς ἀνάγκης νά παιδαγωγοῦμεν λαμβάνοντες ὑπ' ὄψει τὴν ἰδιάζουσαν ἐκάστου φύσιν κρίνομεν καλὸν νά παραθέσωμεν καὶ ἕτερον μᾶλλον συγκεκριμένον παράδειγμα εἰλημμένον ἐκ τῆς ἰδικῆς μας πράξεως. Τὸ παράδειγμα τοῦτο ἀναφέρεται εἰς τὴν πρώτην περίοδον τῆς ἐφηβικῆς ἡλικίας: Ἀθηναία Κυρία πρὸ ἑνὸς περιήπου ἔτους προσελθοῦσα ἐζήτησε τὴν συμβουλήν μου περὶ τῆς θυγατρὸς αὐτῆς, περὶ τῆς ὁποίας μοι διηγήθη τὰ ἑξῆς: Ἐχει ἡλικίαν 13—14 ἐτῶν καὶ φοιτᾷ εἰς τὴν πρώτην τάξιν γυμνασίου τινός· ἀνέκαθεν οὔσα μελαγχολικὴ σὺν τῷ χρόνῳ γίνεται μελαγχολικώτερα. Ἀποφεύγει τὴν συναναστροφὴν καὶ μὲ αὐτοὺς τοὺς οἰκείους καὶ συγγενεῖς· σπανίως ἐξέρχεται εἰς περίπατον καὶ δὴ μόνον μετὰ τινος συμμαθητρίας, ἢ μετὰ τῆς ὁποίας συναναστροφή γεννᾷ πολλάκις εἰς αὐτὴν εὐθυμίαν τινά. Ἐρεθίζεται ἰσχυρότατα ἐξ ἐλαχίστων ἀφορμῶν. Πᾶσα ἐντονώτερα πῶς ἐντολή πρὸς ἐκτέλεσιν ἔργου τινός ἐξοργίζει αὐτὴν ὑπερβολικά. Ἐνῶ ὁ ἀδελφὸς καὶ ἡ ἀδελφὴ αὐτῆς λίαν εὐχαρίστως ἀσχολοῦνται ἐν τῷ κήπῳ εἰς διαφόρους ἐργασίας, αὐτὴ δυσκόλως πείθεται νά μετέχη αὐτῶν. Ἐπειδὴ δὲ ἡ κατάστασις αὕτη χειροτερεύει, ὁ πατὴρ ἐσκέφθη νά καλέσῃ ψυχίατρον, ἵνα ἐξετάσῃ αὐτὴν καὶ συμβουλεύσῃ τὰ δεόντα· ἀλλ' ἡ μήτηρ ἀντέστη καὶ ἀπεφάσισε νά ζητήσῃ τὴν γνώμην ἐμοῦ, ἀγνώστου μέχρι τότε ὄντος. Πρὶν ἢ ζητήσω ἀκριβεστέρας πληροφορίας, ἔκρινα ὀρθὸν νά δοκιμάσω ἅπαξ ἔτι τὸ ὀρθὸν ἢ μὴ τῆς διδασκαλίας τοῦ Κρέτσεμερ. Ὁρμώμενος δηλαδὴ ἀπὸ τῆς περιγραφῆς, τὴν ὁποίαν ἔκαμεν ἡ μήτηρ περὶ τῆς ψυχικῆς καταστάσεως τῆς κόρης, συνέλαβον κατὰ φαντασίαν καὶ ἐξέθηκα εἰς τὴν μητέρα τὴν εἰκὼνα τῆς σωματικῆς διαπλάσεως αὐτῆς. Ἡ εἰκὼν αὕτη περιεῖχε τὰ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τῆς λεπτοσώμου, ἤτοι ὑψηλὸν ἀνάστημα, ἰδίᾳ μακροῦς

1. Ἴδε «Τὰ πέντε πρῶτα παιδικὰ ἔτη» σελ. 24.

πόδας, λεπτὰς ἄκρας χεῖρας καὶ πόδας, ἰσχνὸν κορμὸν, πρόσωπον μακρὸν καὶ στενὸν, οἶνα ὀξεῖαν, κόμην σκληρὰν καὶ δυσδιάτακτον κλπ. Τὴν εἰκόνα ταύτην εὗρεν ἡ μήτηρ μετὰ τινος ἐκπλήξεως σύμφωνον πρὸς τὴν πραγματικότητα. Ἡ δὲ περαιτέρω συζήτησις ἡμῶν ὑπῆρξε τοιαύτη περίπτου. Ἔνεκα τῆς μεγάλης ἀδυναμίας οἱ γονεῖς ἐνόμισαν καλὸν νὰ μὴ ἀρκεσθῶσιν εἰς τὴν ἐν τῷ σχολεῖῳ ἐπὶ τρίωρον καθ' ἑβδομάδα γινομένην γυμναστικὴν, ἀλλὰ προσέθεσαν καὶ δύο ὥρας ρυθμικῆς γυμναστικῆς.

Ἡ ἑτέρα τῶν θυγατέρων εἶναι κατὰ 1 1)2 ἔτος μικροτέρα. φέρει δὲ σαφῆ τὰ σωματικὰ γνωρίσματα τοῦ πυκνοῦ καὶ τὰ ψυχικὰ τοῦ κυκλοθύμου (ἐξωστρεφοῦς). Διὰ τῆς προθυμίας εἰς τὸ ἐξυπηρετεῖν πάντας καὶ διὰ τῆς εὐθυμίας τῆς προσελκύει τὴν εὐμενῆ προσοχὴν οἰκείων, συγγενῶν καὶ φίλων, καὶ διεγείρει τὴν ζηλοτυπίαν τῆς μεγαλυτέρας ἀδελφῆς. Ἀδελφὸς εἰκοσαετῆς τὴν ἡλικίαν εἰς συχνὰς καὶ σφοδρὰς ἔρχεται συγκρούσεις πρὸς τὴν μεγαλυτέραν, ἐνῶ αἱ μετὰ τῆς μικροτέρας σχέσεις εἶναι κατὰ κανόνα ὁμαλαί· διότι αὕτη μὲν συνήθως ἀνευ δυσφορίας ἐκτελεῖ τὰς προσταγὰς αὐτοῦ, ἐνῶ ἡ μεγαλυτέρα σφόδρα ἐρεθίζεται εἰς ἀντίστασιν δι' αὐτῶν. Ὅτι ἐνταῦθα πρόκειται περὶ ἐλαττωμάτων, τὰ ὁποῖα τὴν κυρίαν αὐτῶν αἰτίαν ἔχουν εἰς τὴν πλημμελῆ κατὰ τὴν βρεφικὴν καὶ νηπιακὴν ἡλικίαν ἀνατροφὴν, καὶ ἐκ τῶν προτέρων οὐδεμίαν ὑπῆρχεν εἰς ἡμᾶς ἀμφιβολία καὶ αἱ ὑπὸ τῆς μητρὸς δοθεῖσαι πληροφορίαι κατόπιν ἐπεβεβαίωσαν τὴν γνώμην ἡμῶν ταύτην. Ὡσαύτως δὲ πρόδηλον εἶναι, ὡς εἶπομεν, ὅτι πρόκειται περὶ τῶν εἰς τοὺς σχιζοθύμους (ἐνδοστρεφεῖς) ἰδιαζουσῶν ἀνωμαλιῶν. Ἐκδηλοῦνται δὲ αἱ ἀνωμαλίαι αὗται, ὡς γνωστὸν, ἰσχυρότερον περὶ τὴν ἑναρξιν τῆς ἐφηβικῆς ἡλικίας καὶ ἐπιτείνονται, ἐὰν οἱ γονεῖς, οἱ ἄλλοι οἰκείοι καὶ οἱ διδάσκαλοι ἐξ ἀγνοίας παρέχουν ἰσχυροὺς ἐρεθισμούς.

Μετὰ τὴν ἐξακρίβωσιν τῆς ψυχικῆς καταστάσεως τῆς, περὶ ἧς ὁ λόγος, κόρης συνεβούλευσα τὴν μητέρα τὰ ἑξῆς. Πρόκειται περὶ ἀρκετὰ συνήθους φαινομένου τῆς ἐφηβικῆς ἡλικίας, διὰ τὸ

ὁποῖον οὐδεμία ἀνησυχία ἐπιτρέπεται. Ἐπὶ οὐδενὶ λόγῳ ἐπιτρέπεται νὰ κληθῆ ψυχίατρος· ἀπέρριψα δὲ τὴν γνώμην τῆς μητρὸς νὰ γνωρίσω προσωπικῶς τὴν θυγατέρα· διότι ὁ κίνδυνος νὰ ὑποβληθῆ εἰς αὐτὴν ἡ ἰδέα, ὅτι πάσχει τι σοβαρὸν, εἶναι σχεδὸν ἀναπόφευκτος. Ἀνάγκη, εἶπον, ὀλίγον κατ' ὀλίγον—οὐχὶ ἀποτόμως!—νὰ ἐλαττώσουν οἱ γονεῖς τὸ ἀγωνιῶδες ἐνδιαφέρον των, ὥστε μετὰ τινὰς ἡμέρας νὰ ἀποβῆ ἀντικειμενικώτερον, ἀπηλλαγμένον τοῦ τόνου τῆς ἀγωνίας. Ἴνα δὲ μὴ ἐπιτείνουσι τὴν ζηλοτυπίαν, ἀνάγκη νὰ μὴ ἐπιδεικνύουν πολὺ ἐνδιαφέρον πρὸς τὴν εὐθυμίαν τῆς μικροτέρας θυγατρὸς καὶ νὰ μὴ ἐπαινοῦν αὐτὴν. Ὅφειλουν νὰ συμβουλευσούν κατ' ἰδίαν τὴν μικροτέραν νὰ ἐπιδεικνύῃ θερμότεραν τὴν ἀγάπην πρὸς τὴν μεγαλυτέραν ἀδελφὴν, νὰ τὴν περιποιῆται καὶ νὰ τὴν ἐξυπηρετῆ προθύμως. Ἐπειδὴ δὲ ἐξηκρίβωσα, ὅτι τὴν κατὰστασιν ἐπιδεινώνει ὁ ἀδελφός, ὁστις, ἔφηβος ὢν, φέρεται κατ' οἶκον ἰδίᾳ πρὸς τὰς ἀδελφὰς μετὰ τινος δεσποτικότητος, καλέσας αὐτὸν κατέστησα συνειδητόν, ὅτι ἡ πρὸς τὰς ἀδελφὰς διαγωγή του εἶναι φυσικὸν φαινόμενον τῆς ἐφηβείας του· ἀλλ' ὅτι εἶναι ἀνάγκη χάριν τῆς ὑγείας τῆς μεγαλυτέρας ἀδελφῆς πρὸ πάντων πρὸς αὐτὴν νὰ φέρεται ἡπίως· ὅτι δύναται νὰ ὑποτάξῃ αὐτὴν εἰς τὰς θελήσεις του, ἂν μεταχειρίζεται αὐτὴν ἡπίως καὶ οἶονεὶ διπλωματικῶς. Ἀρνηθεὶς κατ' ἀρχάς, ὅτι φέρεται δεσποτικῶς, ὡμολόγησε κατόπιν, ἀφοῦ κατενόησε, ὅτι ἡ δεσποτικότης αὕτη εἶναι σύνηθες φαινόμενον τῆς ἐφηβικῆς ἡλικίας, ἡ ὀξύτης τοῦ ὁποίου παρέρχεται. Συνεβούλευσα αὐτὸν νὰ ἀλλάξῃ διαγωγὴν ἰδίᾳ πρὸς τὴν μεγαλυτέραν ἀδελφὴν, οὐχὶ δὲ ἀποτόμως, ἀλλ' ὀλίγον κατ' ὀλίγον. Ἀντὶ λ.χ. νὰ διατάσῃ, εἶπον, μὲ τραχύτητα νὰ ἔρχωνται νὰ σε βοηθοῦν εἰς τὰς κηπουρικὰς ἐργασίας, ὀρθὸν εἶναι νὰ παρακαλῆς· ἂν δὲ ἡ παράκλησίς σου τυχὸν δὲν ληθῆ ὑπ' ὄψει κατ' ἀρχάς, βραδύτερον θὰ γίνεταί σεβαστὴ καὶ δὴ ὑπὸ τῆς μεγαλυτέρας ἀδελφῆς, ἦτις, ἂν φέρεσαι πρὸς αὐτὴν μὲ εὐγένειαν καὶ καλωσύνην, θὰ σου εἶναι πολὺ προθυμότερα, πολὺ πιστότερα τῆς μικροτέρας.

Ἐχων ὑπ' ὄψει ὅσα γράφει ὁ Κρέτσημερ περὶ τῆς σημασίας, τὴν ὁποίαν ἔχει εἰς τὴν ψυχικὴν κατάστασιν ἢ θρέψις καὶ ἡ ἐργασία, συνεβούλευσα πρὸς τούτοις τὴν μητέρα πάραυτα νὰ διακόψῃ τὴν κατ' ἰδίαν γυμναστικὴν, νὰ ἐλαττώσῃ δὲ καὶ τὴν ἐν τῷ σχολεῖῳ εἰς ὀλίγα μόνον λεπτά, 10—15 καθ' ἡμέραν. Ὑπέδειξα τὴν ἀνάγκην τῆς σωματικῆς εὐρωστίαις τῆς κόρης, ἣν θὰ ἀποκτήσῃ, ἐάν ζῆ ἐν καθαρῷ ἀέρι, ἐάν ἀναπαύεται ἐπὶ μακρὸν, ἐάν τρώγῃ πολὺ, ὥστε νὰ παχυνθῇ ἐπαρκῶς κ.τ.τ. Συνέστησα νὰ δημιουργοῦν συχνὰς ἀφορμὰς πρὸς συναναστροφὴν καὶ περιπάτους εἰς τὸν καθαρὸν ἀέρα μετὰ τῶν φιλικῶν εἰς τὴν κόρην προσώπων μάλιστα δὲ ὁμηλίκων. ¹

Ἡ συζήτησις αὕτη διήρκεσε περὶ τὰς 2.30' ὥρας.

Μετὰ 20 ἡμέρας ἐπισκεφθεῖσα με πάλιν ἡ μήτηρ ἐβεβαίωσεν, ὅτι διὰ τῆς ἐφαρμογῆς τῶν συμβουλῶν μου ἡ κατάστασις τῆς θυγατρὸς βαίνει συνεχῶς βελτιουμένη λίαν σημαντικῶς. Νῦν δὲ αὕτη εἶναι ἐντελῶς ὑγιής.

Ἐκ τῶν λεχθέντων πειθόμεθα περὶ τοῦ κύρους τοῦ παλαιοῦ παιδαγωγικοῦ διδάγματος, ὅτι πρέπει νὰ παιδαγωγοῦμεν συμφώνως πρὸς τὴν ἰδιάζουσαν φύσιν ἐκάστου παιδός. Εἰς τὴν διάγνωσιν δὲ τῆς ἰδιαιτέρας ἐκάστου φύσεως πολὺτιμον βοήθημα εἶναι ἡ διδασκαλία τοῦ Κρέτσημερ καὶ ἡ τοῦ Γιούγκ, διὰ τῶν ὁποίων εὐθύς ἐξ ἀρχῆς κατευθύνεται καὶ δὲν πλανᾶται εἰκτῇ καὶ ὡς ἔτυχε τῆδε κάκει ἡ παρατήρησις τῶν παιδαγωγούντων ἐν γένει.

1. Ἐκ πολλῶν παραδειγμάτων ἐσημάτισα τὴν πεποίθησιν, ὅτι ἡ παχυνσις τῶν σχιζοθύμων (ἐνδοστροφῶν) μετριάξει πῶς τὴν τυχόν ὑπάρχουσαν ὀξύτητα τῶν ἐλαττωμάτων αὐτῶν. Ὅσαύτως ἡ καταπολέμησις τῆς ὑπερβολικῆς παχύνσεως τῶν κυκλοθύμων μετριάξει τὴν ὀξύτητα τῶν μειωκτεσημάτων αὐτῶν. Ὅταν δὲ ποτε ἐξερευνηθοῦν ἐπαρκῶς τὰ κατὰ τὰς ἐσωτερικὰς λεγομένας ἐκκρίσεις, νομίζομεν, ὅτι θὰ εἶναι δυνατὸν νὰ κανονίζηται ἡ διαίτα ἰδίᾳ πρὸ τῆς συμπληρώσεως τῆς ἀναπτύξεως τοῦ σκελετοῦ οὕτως, ὥστε νὰ ἀποφεύγωνται ἐν τινὶ βαθμῷ καὶ αἱ σωματικαὶ καὶ αἱ μετ' αὐτῶν στενῶς συνδεδεμέναι ψυχικαὶ ἀκρότητες, ὡσάκτις βέβαια δὲν παύει ἰσχυρὰ κληρονομικῇ ἐπιβάρυνσις.

β) Πορίσματα αναφερόμενα εἰς τὴν διδασκαλίαν καὶ εἰς τὰς ἄλλας ἐν τῷ σχολείῳ ἀσχολίας.

Ἄς ἐνθυμηθῶμεν κατ' ἀρχὰς τὸ ψυχολογικὸν δίδαγμα, ὅτι ἡ ὑπέρμετρος ἀνάπτυξις τῆς κυρίας ψυχικῆς τάσεως καὶ τῆς κυρίας ψυχικῆς λειτουργίας καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἡ ὑπερβολικὴ ἀπώθησις εἰς τὸ ἀσυνείδητον τῶν δευτερευουσῶν διαταράσσει τὴν ψυχικὴν ἰσορροπίαν καὶ ὅτι ἡ ἀντιστροφή τῶν τύπων, δηλαδή ἡ καταπίεσις λ.χ. τῆς ἀρχῆθεν, φύσει, πρωτευούσης ἐνδοστρεφείας καὶ τινος θεμελιώδους λειτουργίας χάριν τῆς ἀναπτύξεως εἰς κυρίαν τῆς φύσει δευτερευούσης ἐξωστρεφείας καὶ δευτερευούσης τινὸς ψυχικῆς λειτουργίας, ἐπιφέρει πολὺ σφοδρότερας διαταραχάς. Ἐκ τοῦ διδάγματος τούτου συνάγομεν, ὅτι καὶ ἡ διδασκαλία τῶν μαθημάτων καὶ αἱ ἄλλαι σχολικαὶ ἐργασίαι ἀνάγκη νὰ ἀποβλέπουν εἰς τὴν διατήρησιν τῆς ψυχικῆς ἰσορροπίας τῶν νέων. Ἴσορροπεῖ δὲ τις καὶ ἐπομένως ὑγιαίνει ψυχικῶς, ἐὰν πᾶσαι αἱ ψυχικαὶ λειτουργίαι καὶ τάσεις ἀναπτύσσωνται συμφώνως πρὸς τὴν ἐμφυτον ἐκάστης δύναμιν. Ἴσορρόπως καὶ ἀρμονικῶς μορφωμένος εἶναι πᾶς ἄνθρωπος ἔχων ἀνεπτυγμένας πάσας τὰς ψυχικὰς καὶ σωματικὰς αὐτοῦ ἰδιότητας μέχρι τοῦ βαθμοῦ ἐκείνου, εἰς ὃν ἐπιτρέπει ἡ ἀρχικὴ ἐκάστης δύναμις. Ἀνάπτυξις δὲ τῶν ἰδιοτήτων τούτων ἴση, δηλαδή μέχρι τοῦ αὐτοῦ βαθμοῦ, εἶναι ἀπολύτως ἀδύνατος ὁ δὲ τοιοῦτόν τι ἐπιδιώκων παιδαγωγὸς καταστρέφει τὴν ὁμαλὴν ἀνάπτυξιν.

Ἐκ τῶν εἰρημένων συνάγεται, ὅτι ὄχι μόνον κατὰ τὴν παιδικὴν ἡλικίαν, καθ' ἣν ἡ διάκρισις τῶν ψυχικῶν λειτουργιῶν εἶναι ἀτελεστέρα, ἀλλὰ καὶ βραδύτερον, καθ' ὅλην τὴν ἐφηβικὴν, τὰ προγράμματα ἀνάγκη νὰ περιλαμβάνουν μαθήματα καὶ ἄλλας ἀσχολίας τοσαύτας καὶ τοιαύτας, ὥστε νὰ εἶναι δυνατὸν νὰ προάγεται δι' αὐτῶν ἡ ἀνάπτυξις πάσης γενικῆς τάσεως καὶ πάσης θεμελιώδους ψυχικῆς λειτουργίας. Καὶ εἰς μὲν τὸ δημοτικὸν σχολεῖον, καὶ δὴ εἰς τὰς κατωτέρας αὐτοῦ τάξεις, ἐπιτρέπεται τὸ αὐτὸ ποσὸν διδακτέας ὕλης νὰ ὀρίζεται

ὑποχρεωτικὸν διὰ πάντας τοὺς μαθητάς· διότι καὶ ἡ διδασκαλία περιορίζεται εἰς τὰ πρῶτα στοιχεῖα, ἅτινα εἰς πάντας κατὰ κανόνα εἶναι προσίτα, καὶ διάκρισις τῶν ψυχικῶν λειτουργιῶν προηγμένη δὲν ὑπάρχει εἰσέτι. Ἄλλ' ὅπερ ἀνάγκη πάντοτε νὰ ἐξαίρεται εἶναι, ὅτι ἡ διδασκαλία ἐν τῷ δημοτικῷ σχολείῳ πρέπει πάντοτε νὰ ἀφορμᾶται κυρίως ἀπὸ τῶν κατ' αἴσθησιν ἀντιλήψεων· διότι κατὰ τὴν παιδικὴν ἡλικίαν ἰσχυρὰ εἰς πάντας εἶναι ἡ λειτουργία τοῦ αἰσθάνεσθαι, καὶ ἐὰν ἄρχεται διαφανομένη ἢ ὑπεροχὴ ἄλλης τινὸς λειτουργίας. Διὰ δὲ τοῦτο καὶ αἱ διὰ τῆς χειρὸς συντελούμεναι ἐργασίαι ἀνάγκη νὰ καλλιεργοῦνται μετὰ τῆς αὐτῆς καὶ τὰ ἄλλα μαθήματα προσοχῆς. Καὶ παιδιαὶ δὲ καὶ ἐκδρομαὶ καὶ ἐορταὶ πρέπει νὰ γίνωνται· διότι δι' αὐτῶν ἀναπτύσσονται πρὸ πάντων ἡ κοινωνικότης καὶ ἡ ἐνορατικότης τῶν παιδῶν. Καὶ τὴν κυρίως δὲ διδασκαλίαν καὶ τὰς ἄλλας σχολικὰς ἐργασίας καὶ ἀσχολίας πρέπει νὰ διέπη ἡ ἀρχὴ τῆς αὐτενεργείας. Ἄλλ' ὅμως ἡ αὐτενεργεῖα αὕτη οὐδέποτε πρέπει νὰ νοῆται ὡς πλήρης ἐλευθερία τοῦ μαθητοῦ περὶ τὴν ἐκλογὴν τοῦ μαθητέου ἢ τῆς ἐκτελεστέας ἐν γένει ἐργασίας· διότι, ὡς εἶπομεν, ἐν τῇ παιδικῇ ἡλικίᾳ πάντες εὐκολώτερον ἢ δυσκολώτερον δύνανται νὰ ἐκμανθάνουν τὰ στοιχεῖα καὶ νὰ μετέχουν μᾶλλον ἢ ἥττον ἐνεργῶς πάσης σχολικῆς ἐργασίας. Ὅθεν καὶ ἀναγκάζομεν πολλάκις μετὰ λόγου εἰς τὴν πρόσκτησιν γνώσεων καὶ εἰς τὴν ἐκτέλεσιν καὶ ἄλλων σχολικῶν ἔργων, καὶ ἐὰν μὴ ὑπάρχη μὲν πρόθυμος αὐθορμησία, ὑπάρχη ὅμως ἐπαρκὴς δύναμις, πεποιθότες, ὅτι οὕτω προάγομεν δευτερευούσας μὲν ἴσως λειτουργίας, ἀλλὰ χρηζούσας πάντως συνειδητῆς τινος ἀναπτύξεως χάριν τῆς ψυχικῆς ἰσορροπίας καὶ τῆς ὁμαλωτέρας ἀναπτύξεως τῆς ὅλης ψυχῆς. Ἰσην ὅμως ἐπίδοσιν εἰς πάσας τὰς σχολικὰς ἐργασίας ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ πρέπει νὰ ἀπαίτοῦμεν· διότι, ὡς πολλάκις εἶπομεν, οὐδέποτε αἱ ψυχικαὶ λειτουργίαι εἶναι ἰσοδύναμοι· ἢ δὲ ἀνίσότης ἐκδηλοῦται πως καὶ ἐν αὐτῷ τῷ δημοτικῷ σχολείῳ.

Τὰ δὲ προγράμματα τῶν σχολείων τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως ἀνάγκη πάντα ἀνεξαιρέτως νὰ καλλιεργοῦν μὲν πάσας τὰς

θεμελιώδεις ψυχικὰς λειτουργίας ἐν τινὶ βαθμῷ, νὰ ἐπιδιώκουν ὁμως καὶ τὴν σὺν τῷ χρόνῳ προϊούτι συντονωτέραν καλλιέργειαν μιᾶς παρ' ἐκάστῳ μαθητῆ, τῆς σὺν τῷ χρόνῳ διαγινωσκομένης ὡς πρωτεύουσας. Οὕτως οὐδὲν σχολεῖον τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως ἐπιτρέπεται νὰ παραλείπη τὴν διδασκαλίαν τῶν κυριωτέρων διδασμάτων τῶν τεσσάρων θεμελιωδῶν ἐμπειρικῶν ἐπιστημῶν, δηλαδὴ τῆς φυσικῆς, τῆς χημείας, τῆς βιολογίας καὶ τῶν ἐκ τῆς ψυχολογίας ἐξαρτωμένων ἐπιστημῶν, ὁμοῦ λαμβανομένων, ¹ καὶ τῆς αὐτοτελοῦς μαθηματικῆς. Πάντα ὡσαύτως τὰ σχολεῖα τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως χάριν τῆς προσηκούσης ἀναπτύξεως τῶν συναισθηματικῶν, τῶν ἐνορατικῶν καὶ τῶν κατ' αἴσθησιν λειτουργιῶν, ἐνδοστροφῶν καὶ ἐξωστροφῶν, ἀνάγκη καὶ θρησκευτικὰς τελετὰς νὰ τελῶσι καὶ τὴν αἴσθησιν τοῦ καλοῦ διὰ τῶν ἔργων τῶν καλῶν τεχνῶν νὰ προάγουν, συχνάκις δὲ καὶ ἑορτὰς καὶ παιδιὰς ἀβιάστως καὶ ὀργανικῶς συνδεδεμένας μετὰ τῆς ἄλλης σχολικῆς ἐργασίας εἰς σχολικὴν ζωὴν ὅλον τι ἄρμονικὸν ἀποτελοῦσαν.

Ἴνα δὲ καὶ ἡ ἀνάπτυξις συντελῆται ὀρθῶς καὶ ἡ διάγνωσις τῆς ἰδιαζούσης εἰς ἕκαστον ψυχικῆς συστάσεως διευκολύνεται, ἀναγκαῖον πάσας τὰς σχολικὰς ἐργασίας νὰ διέπη ἡ ἀρχὴ τῆς αὐτενεργείας. Οὕτως εὐκολώτερον δύναται τις ὀλίγον κατ' ὀλίγον νὰ διίδη, τίς ἢ κυρία, τίνες αἱ δευτερεύουσαι ψυχικαὶ λειτουργίαι καὶ πόση περίπου ἡ δύναμις ἐκάστης ².

Καὶ ἰσχύουσι πάντα ταῦτα ὄχι μόνον περὶ τῶν καλουμένων παιδαγωγούντων σχολείων, ἀλλὰ καὶ περὶ παντός ἄλλου ἐπαγγελματικοῦ καλουμένου ³ Οὐδέποτε ἐπιτρέπεται παιδευσίς

1. Ἐκ τῆς ψυχολογίας ἐξαρτῶνται καὶ αὐτῆς οἰοεὶ ἐφαρμογαὶ εἶναι αἱ ἱστορικαὶ ἐπιστῆμαι, ἡ γραμματικὴ, ἡ φιλολογία κλπ. ἐν γένει αἱ συνηθέστερον νῦν πνευματικαὶ καλούμεναι.

2. Πάντων ἀριστα καθ' ἡμᾶς ἐξέθηκε καὶ ἐφήρμοσε τὰ κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς αὐτενεργείας ὁ H. Gaudig: Ἴδε Gaudig—Καλλιὰφα. «Ἡ σύγχρονος Διδακτικὴ» Βα ἐκδ. 1933, «Θεωρία καὶ πράξις τοῦ σχολεοῦ Ἔργασίας» καὶ τὰ ἄλλα παιδαγωγικὰ συγγράμματα Σ. Μ. Καλλιὰφα.

3. Ἡ διάκρισις τῶν σχολείων εἰς παιδαγωγούντα ἢ γενικῆς μορφώσεως

ἀπολύτως μονομερής· διότι, ὡς λαμπρῶς συνάγεται ἐκ τῆς περὶ ψυχολογικῶν τύπων διδασκαλίας, ἡ ἄκρα μονομέρεια ἐπιφέρει ψυχικὰς ἀνωμαλίας.

Ἄλλὰ καὶ ὁ ἐνήλικος, ὁ μηδεμίαν πλέον σχολικὴν παιδείαν λαμβάνων, ἐὰν θέλῃ νὰ ἐκπληρώσῃ τὰ ἐπαγγελματικὰ του καθήκοντα ἀρτιώτερον καὶ ἄνθρωπος ἐν γένει τελειότερος νὰ εἶναι, ἀνάγκη πλὴν τῶν αὐστηρῶς ἐπαγγελματικῶν καθηκόντων νὰ καλλιεργῇ ἐν τινι βαθμῷ καὶ τινὰς ἄλλας ἀσχέτους πρὸς τὸ ἐπάγγελμα κλίσεις. Ἄλλ' ὁμως, ὡς εἶπομεν ἄλλαχού, πολὺ περισσότερο ὀφείλομεν νὰ ἀποφεύγωμεν τὴν ἀντιστροφήν τοῦ τύπου, τὴν εἰς πρώτην π.χ. τάσιν προαγωγήν τῆς ἐνδοστρέφειας, ὅπου φύσει ἰσχυροτέρα εἶναι ἢ ἐξωστρέφεια, ἢ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς διανοίας εἰς κυρίαν ψυχικὴν λειτουργίαν, ἐνθα φύσει ὑπερέχει π.χ. τὸ κατ' αἴσθησιν ἀντιλαμβάνεσθαι. Ὅτι δὲ τοῦτο πολλάκις συμβαίνει καὶ ἐν τοῖς σχολείοις τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως, καὶ ἐν τοῖς ἀνωτάτοις σχολείοις, Πανεπιστημίῳ δηλαδὴ Πολυτεχνείῳ κλπ., εἶναι γνωστόν. Ἐντεῦθεν δὲ προέρχεται ἡ διαστροφή τοῦ χαρακτήρος ἐν γένει καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ ἀνεπάρκεια πλείστων πτυχιούχων τῶν σχολείων τούτων.

Ἴνα δὲ νῦν σαφέστερον καταδείξωμεν τὴν ἀνάγκην τῆς ἀποφυγῆς τῆς αὐστηρᾶς μονομερείας καὶ τὰς βλάβας, τὰς ὁποίας προκαλεῖ αὕτη ἕνεκα τῆς ὑπερβολικῆς ἀπωθήσεως κλίσεων, αἱ ὁποῖαι ἀπαιτοῦν νὰ τυγχάνουν προσοχῆς τινος, παραθέτομεν παράδειγμα, τὸ ὁποῖον ἀναγράφει ὁ Γιούγκ ἐν τῷ βιβλίῳ αὐτοῦ «Ἀναλυτικὴ ψυχολογία καὶ ἀγωγή».

Ταξιδεύων ποτὲ σιδηροδρομικῶς ὁ Γιούγκ συνέτρωγε ἐν τῷ

καὶ εἰς ἐπαγγελματικὰ εἶναι κατ' ἀρχὴν ἄτοπος· διότι πᾶν σχολεῖον παιδαγωγεῖ, ἐὰν τὸ πρόγραμμα τῶν ἐργασιῶν αὐτοῦ συμφωνῇ πρὸς τὴν ἰδιάζουσαν φύσιν τῶν μαθητῶν αὐτοῦ καὶ πᾶν σχολεῖον διαστρέφει τὴν ψυχὴν ἐπομένως τὸν χαρακτήρα, ἐὰν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ἔχουν σύστασιν ψυχικὴν κατὰ τὰ οὐσιωδέστατα διάφορον τῆς φύσεως τῶν ἐν αὐτῷ γινομένων κυρίων ἐργασιῶν. Περὶ τούτου ἀκριβέστερον διελάβομεν ἐν περιοδικῷ «Ἑρμῆς» ἀριθμ. φύλλ. 68, 69 καὶ 70 τοῦ ἔτους 1923 ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «ὁλόκληρος ἡ ἐκπαίδευσις πρέπει νὰ φέρῃ ἐπαγγελματικὸν χαρακτήρα».

ἑστιατορίῳ τοῦ σιδηροδρομικοῦ συρμοῦ μετὰ δύο ἀγνώστων, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ εἰς μὲν ἦτο γέρον, ἀρίστην ἔχων τὴν ἐξωτερικὴν ἐμφάνισιν, ὁ δ' ἕτερος προδήλως εὐφύεστατος ἀνὴρ μέσης ἡλικίας. Ἐκ τῆς συνομιλίας των συνεπέρανεν ὁ Γιούγκ, ὅτι ἦσαν στρατιωτικοί, πιθανῶς στρατηγός τις μετὰ τοῦ ὑπασιπιστοῦ του. Μετὰ μακρὰν σιγὴν εἶπεν ὁ γέρον πρὸς τὸν σύντροφόν του: «Ἀλήθεια, δὲν εἶναι κωμικά τὰ ὄνειρα, τὰ ὁποῖα ὄνειρευόμεθα πολλάκις; Τὴν τελευταίαν νύκτα εἶδον ἀξιοπεριεργον ὄνειρον: ὄνειρευόμην δηλαδή, ὅτι ἤμην παρατεταγμένος μετὰ πολλῶν ἄλλων νεαρῶν λοχαγῶν καὶ μᾶς ἐπεθεώρει ὁ ἀνώτατος διοικητὴς μας. Ἐπὶ τέλους ἦλθε καὶ πρὸς ἐμέ· ἀλλ' ἀντὶ νὰ μοὶ θέσῃ τεχνικὸν τι ἐρώτημα, ἀπήτησε νὰ τοῦ εἶπω τὸν ὄρισμόν τοῦ καλοῦ. Μάτην προσεπάθουν νὰ εὕρω ἀπόκρισιν ἱκανοποιητικὴν· ἠσθάνθην δὲ ὀδυνηροτάτην ἐντροπὴν, ὅτε ὁ διοικητὴς μεταβάς πρὸς τὸν πλησίον μου ἰστάμενον νεαρῶτατον ταγματάρχην ἔθηκεν αὐτῷ τὸ αὐτὸ ζήτημα. Οὗτος ἔδωκε παρευθὺς ἀρίστην ἀπόκρισιν, ἀκριβῶς ἐκείνην, τὴν ὁποῖαν θὰ ἔδιδον ἐγώ, ἐὰν δὲν εἶχον πρὸς στιγμὴν τὴν ἀνικανότητα νὰ τὴν εὕρω. Τοῦτο με ἐτάραξε τόσο πολύ, ὥστε ἐξύπνησα».

Κατόπιν δὲ ἐξαίφνης καὶ ἀπροσδοκῆτως στραφεὶς πρὸς τὸν Γιούγκ, ὄλως ἀγνώστον ὄντα, προσέθηκε: «Πιστεύετε, κύριε, ὅτι ὄνειρα θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἔχουν σημασίαν τινά;»

—«Βέβαια, εἶπεν ὁ Γιούγκ, ὑπάρχουν ἀναμφιβόλως ὄνειρα ἔλλογα». —«Ἀλλὰ τίνα σημασίαν, νομίζετε, ὅτι θὰ ἠδύνατο νὰ ἔχη τοιοῦτον ὄνειρον;» ἠρώτησεν ὁ στρατηγός μετὰ τινος τραχύτητος συνοδευομένης ὑπὸ νευρικοῦ σπασμοῦ τοῦ προσώπου. Ὁ Γιούγκ ἀπεκρίθη: «Παρατηρήσατέ τι ἰδιαιτέρον εἰς τὸν νεαρὸν ταγματάρχην;» —«ὠμοίαζε πρὸς ἐμέ, ὅτε ἤμην ἀκόμη νεαρὸς ταγματάρχης». —«Λοιπόν, εἶπεν ὁ Γιούγκ, φαίνεται, ὅτι ἐλησμονήσατε ἢ ἐχάσατε κάτι τι, διὰ τὸ ὁποῖον τότε, ὅτε ἦσθε ἀκόμη νεαρὸς ταγματάρχης, εἶχετε τὴν ἱκανότητα. Εἶναι φανερόν, ὅτι τὸ ὄνειρον στρέφει τὴν προσοχὴν σας εἰς αὐτό». Μετὰ βραχεῖαν σκέψιν ἐξερράγη εἰς τοὺς ἐξῆς λόγους: »Αὐτὸ

εἶναι ἐπετύχετε. Ὅτε ἡμῖν νεαρός ταγματάρχης, εἶχον διαφέρον περὶ τῆς τέχνης. Ἀλλὰ βραδύτερον ἐξηφανίσθη τὸ διαφέρον τοῦτο ὑπὸ τῶν διαρκῶς αὐξανομένων τετριμμένων ἐπαγγελματικῶν ἀσχολιῶν». Κατόπιν ἐσιώπησε παντελῶς καὶ οὐδὲ λέξις ἐλέχθη πλέον. Μετὰ τὸ γεῦμα μοι ἐδόθη εὐκαιρία νὰ συνομιλήσω μετὰ τοῦ κυρίου, τὸν ὁποῖον ἐξέλαβον ὡς ὑπασπιστὴν του. Οὗτος ἐβεβαίωσε τὴν εἰκασίαν μου περὶ τοῦ ἀξιώματος τοῦ γέροντος καὶ μοι διηγήθη πρὸς τούτοις, ὅτι προφανῶς ἤγγισα κάποιαν πληγὴν του· διότι ὁ στρατηγὸς ἦτο γνωστὸς ὡς ἀπωστεωμένος φύλαξ τῶν ἐξωτερικῶν τύπων καὶ τὸν ἐφοβοῦντο πάντες· ἐπεδείκνυε δὲ μάλιστα διαφέρον περὶ ὄλων ἀσημάντων πραγμάτων, τὰ ὁποῖα πράγματι δὲν εἶχον σχέσιν τινα πρὸς τὰ καθήκοντά του.

Ἐάν ὁ στρατηγὸς οὗτος εἶχε πλὴν τῶν ἐπαγγελματικῶν καὶ τινὰς ἄλλας ἐνδιαφερούσας ἀσχολίας καὶ διαρκῶς ἐπεδίδετο πῶς εἰς αὐτάς, καὶ ἡ καθόλου ψυχικὴ του κατάστασις θὰ ἦτο ὁμαλωτέρα καὶ τὰ καθαρῶς στρατιωτικὰ του καθήκοντα θὰ ἐξεπλήρου ἀρτιώτερον.

Τοιαῦτα ὄνειρα ἔχουν ἀνεκτίμητον ἀξίαν διὰ πάντας τοὺς παιδαγωγοῦντας καὶ πάντα ἐν γένει ἄνθρωπον· διότι σαφῶς ὑποδεικνύουν ἐπιβλαβεῖς μονομερεῖς ψυχικὰς τάσεις καὶ τὴν ἀνάγκην τῆς ἐπανορθώσεως διὰ τῆς σχετικῆς καλλιέργειας καὶ ἄλλων δευτερευόντων διαφορόντων.

Τέλος δὲ καλὸν κρίνομεν νὰ προσθέσωμεν ὀλίγα τινα περὶ τοῦ μαθήματος τῆς ψυχολογίας ἐν στενωτέρᾳ ἐννοίᾳ. Τὸ μάθημα τοῦτο πρέπει νὰ διδάσκεται εἰς τὰς δύο τελευταίας τάξεις τῶν σχολείων τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως ἐπὶ δίωρον καθ' ἑβδομάδα. Ἐάν τὸ μάθημα τοῦτο προπαρασκευάζεται διὰ ψυχολογικῶν παρατηρήσεων ἐπικαίρων, ἰδίᾳ κατὰ τὴν ἐρμηνεῖαν ρητορικῶν, ποιητικῶν καὶ φιλοσοφικῶν συγγραμμάτων, καὶ ἑλληνικῶν καὶ ξένων, ἀπὸ τῶν πρώτων τάξεων, θὰ εἶναι δυνατὸν ἐν βραχεῖ χρόνῳ νὰ διεξέλθῃ τις τὰ κατὰ τοὺς ὁρισμοὺς τῶν σπουδαιωτέρων ψυχολογικῶν ἐννοιῶν. Μετὰ δὲ τοῦτο ὀφείλει νὰ στρέψῃ ὅλην τὴν προσοχὴν εἰς τὴν καθοδήγησιν

τῶν μαθητῶν εἰς τὴν παρατήρησιν ἐν γένει καὶ πρὸ πάντων εἰς τὴν αὐτοπαρατηρησίαν, τὴν πρώτην ταύτην καὶ πασῶν σπουδαιοτάτην πηγὴν πάσης ψυχολογικῆς ἐρεύνης. Κατὰ δὲ τὸ τελευταῖον τρίμηνον τοῦ τελευταίου ἔτους ἀριστον θὰ ἦτο, ἂν τὰ συναχθέντα ψυχολογικὰ διδάγματα ἐτύγχανον βαθυτέρας φιλοσοφικῆς ἐπεξεργασίας. Αἱ χάριν τῆς διδασκαλίας ταύτης διατεθησόμενα ὥραι δύνανται νὰ ληφθῶσι ἐν μὲν τῇ τελευταίᾳ τάξει ἐκ τῶν 4 ὑπὸ τοῦ προγράμματος ὀριζομένων χάριν τῶν φιλοσοφικῶν ἐν γένει. Ἐν δὲ τῇ προτελευταίᾳ τάξει ἀνά μίαν ἐκ τῶν ἀρχαίων καὶ ἐκ τῶν νέων ἑλληνικῶν. Καὶ τὴν προσθήκην ὥρων χάριν τοῦ μαθήματος τῆς ψυχολογίας θεωροῦμεν πολὺ προτιμοτέραν τῆς ἐπανόδου τῶν λατινικῶν, τὰ ὅποια καθ' ἡμᾶς ὀρθῶς ἐγένοντο προαιρετικά. Αὕτη δὲ θὰ ἀποβῆ ἐπιβλαβής, ἐὰν μάλιστα γίνῃ εἰς βᾶρος τῶν φυσικῶν καὶ τῶν μαθηματικῶν. Τὸ πρόγραμμα τοῦ ἑλληνικοῦ γυμνασίου ἔχει πολλὰς ὥρας φιλολογικῶν μαθημάτων, λαμβανομένων ὑπ' ὄψει καὶ τῶν ξένων γλωσσῶν, ὥστε μηδεμίαν νὰ ἐπιτρέπεται πλέον νέα προσθήκη τοιούτων μαθημάτων εἰς βᾶρος τῶν μαθημάτων ἐκείνων, ἅτινα καὶ ἡ ἐποχὴ, ἐν ἣ ζῶμεν, ἀδυσωπήτως ἐπιβάλλει εἰς π ἄ ν τ α πεπαιδευμένον καὶ ἰσχυρὸν ἅμα καὶ ἀναγκαιὸν ἀντίρροπον εἶναι τῆς ἱστορικῆς—φιλολογικῆς παιδείσεως.

Τοιαύτη διδασκαλία τῆς ψυχολογίας καὶ εἰς βαθυτέραν κατανόησιν τῶν συγγραφέων, τῆς ἱστορίας καὶ τῶν θρησκευτικῶν μαθημάτων θὰ ὀδηγῆ καὶ εἰς ἀρτιωτέραν τοῦ κόσμου ἐν γένει ἀντίληψιν καὶ εἰς τὴν αὐτογνωσίαν, ἥτις καὶ εἰς τὴν ψυχικὴν ὑγείαν εἶναι πολὺτιμος καὶ εἰς τὴν εὕρεσιν τῆς ἐπαγγελματικῆς κλίσεως, περὶ τῆς ὁποίας νῦν ὁ λόγος.

γ) Πορίσματα ἀναφερόμενα εἰς τὴν εὕρεσιν τῆς ἐπαγγελματικῆς κλίσεως.¹

Μέχρι πρὸ ὀλίγου ἡ εὕρεσις τῆς ἐπαγγελματικῆς κλίσεως καὶ ἐν τῷ σχολείῳ καὶ ἔξω αὐτοῦ ἐζητεῖτο διὰ τῆς πειραματικῆς μεθόδου¹ ἐξητάζετο δηλαδή, ἂν τις ἔχη τὰς ἰδιότητας, αἰ-

1. Τὰ ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ ἐκτιθέμενα στενῶς συνδέονται πρὸς τὰ ἐν